

«Eesti ennemuistne Kalevipoja jutt oli nagu lagunenud vana hoone, kus palju enam ei leitud kui ahju ahervared. Seinapalkidest oli mõnda kadunud, teised tuulest ja veest kaugele ära veetud, kui neid hoolega kokku korjati, siis leiti siin ja seal vahetükk puudu või üks ei tahtnud teisega nõõril kokku joosta, seal võtsin kirve kätte ja läksin eesti metsa tarbepuid raiuma, mis ka vana hoonet jälle korda seada. Metsavahid ja nende ülemad ei tohtinud mind keelata, sest mets oli minu pärisoma, sellepärast, et ma sündinud eestlane olen.

Ma raiusin palke, kaevasin paasi ja raudkive maast ja jumal õnnistas minu tööd. Hoone seisab nüüd vana koha peal, maarajast kuni katu harjani uuendatud, nõnda, et kes sisse tahab astuda, seal tuule ja vihmavarju leiab.»
Fr. R. Kreutzwald (1861)

„Kalevipoja“

100 aasta juubel

Fr. R. Kreutzwald
A. Laikmaa maali järgi

100 aastat tagasi sündis maailma «Kalevipoeg», Friedrich Reinhold Kreutzwaldi poolt rahvaloomingu ainetel ehitatud eepos.

«Kalevipoega» on seni ilmunud 15 trükki, tema sajanda aasta juubeli väljaanne on kuuteistkümmes, eepose teaduslik väljaanne aga seitsmeteistkümmes trükk. 1961. a. juubeliväljaanne ilmub 40 000 eksemplaris.

«Kalevipoeg» on üks suurematiraažilisi ja levinenumaid väljaandeid Eestis. Aga peale selle on meie rahvaeepos kas tervikuna, osaliselt või ümberjutustusena ilmunud vene, soome, rootsi, taani, läti, leedu, ungari, ukraina, tšehhi, prantsuse, inglise, itaalia, slovaki, juudi ja esperanto keeles.

«Kalevipoega» tuntakse seega kogu maailmas.

«Kalevipoja» kui teose, kui rahvaeepose sünnist on möödunud sada aastat. Aga kui vana on siis Kalevipoeg ise, võidakse küsida. Kui vanad on rahvakangelase Kalevipoja lood?

Kalevipoja muistendite vanuseks arvatakse umbes kümme sajandit, s.o. tuhat aastat ehk nelikümmend inimpõlve. Nii kaugele on liikunud lugusid rahvasuus. Kalevipojast.

Muistendid hiid-vägilasest Kalevipojast on aidanud eesti rahval läbi orjuse-sajandite hoida usku ja lootust paremasse tulevikku.

Fr. R. Kreutzwaldi poolt loodud rahvaeepose «Kalevipoeg» 100 aasta juubeli tähistamine on Nõukogude Eesti rahval suur-sündmus. See väljapaistev suurteos ei kao oma aktuaalsust.

Kalevipoja muistendid pajatavad

Rahvasuus on põlvest põlve liikunud lood kangelasest Kalevipojast ja tema tegudest. Kalevipoja tööst ja toimetustest ning võitlusest vaenlastega on tekkinud mägesid ja orge, järvi ning suuri kivirahne.

Rohkesti on Kalevipoja muistendiga seotud kohti meie rajoonis. Neeruti mäed ja orud on tuntud kui Kalevipoja künnivaod. Siin on mitu kitsast pikka mäeseljandikku, mille vahel on orud (künnivaod).

Kadrina elanikult Jaan Vielselt 1946. aastal üleskirjutatud muistendi järgi on Kalevipoja künnivagudest Neeruti tähtsamad: Tarvanpää kindluse mägi, Rista-, Pikk-, Valgeristi-, Kuuse-, Pohla-, Ämma-, Sadula-, Nuuskaugu-, Nõekseaugu-, Liiva-, Rebase-, Neetaugu-, Paatermägi, Ussimägi, Emmumägi ja Ratasmägi.

Pikkmägi on Linnamäe ja Sadulamäe vahel asuv künnivagu. See on hiiglapikk teiste mägede kõrval, sellest ka oma nime saanud.

Sadulamägi olevat oma kuu saanud vägilase hobuse sadulast, mille kündja pani maha künnivaole. Nuuskaug ja Nõekseaug on tema hobuse jäljed, kui see lõunavahel komberdas kammitsas või huntide eest põgenes. Järved (Eesjärv ja Tagajärv) olevat aga tekkinud Kalevipoja hobuse neerudest.

Rohkesti on rahvapäraseid seletusi ka siinsete nimede kujunemise kohta. Püksipaju vesine lohk olnud mõisale vitste lõikamise koht, Kaste-
nõidul aga töötati alati vara-

hommikul, sest päeval olnud rohi kõva. Neetauk on nagu needipea ja olnud orjaajal ka needuse all. Kiisamäel kippunud selle harja kitsuse tõttu kalakaupmehe vanker kiiskadega ümber minema, millest mägi ka nime saanud.

Maretiorus aga varjanud peigmees oma pruuti mõisnike «esimese õõ õiguse» eest.

Lood Kalevipojast ulatuvad Neerutist märksa kaugemale. Uduküla «krooked», millest kõrgem on Lipumägi, tekkinud siis, kui Kalevipoja hobune harksahaga omapead ringi hulkunud. Sahn kraabanud tükati maad.

Kivi, mis Loobu jõe allika juures, olevat vägilane visanud vanapagana pihta, kui viimane lättesse sülitamisega rikkunud hobuse joogivett.

Neeruti, kus leidub kõige rohkem Kalevipoja-ainelisi mälestusmärke, on praegu looduskaitseala, mis võtab enda alla 885 ha. Arvestades lauluisa Fr. R. Kreutzwaldi sünnikoha lähedust Neerutile, oleks soovitatav senist kaitseala laiendada lõuna suunas, haarates sellesse Loobu jõe ülemjooksu osa koos Jõeperega ning Kreutzwaldi sünnikoha asemega Ristmetsal ning rajada siia kaunis park.

Rajooni kultuuriosakonna ja Kadrina külanõukogu poolt ongi kavandatud juba väikese pargi rajamine lauluisa sünnikohta. Kreutzwaldi-nimeline kolhoos eraldab selleks vastava maa-ala. Park rajatakse ühiskondlikus korras.

V. MAGI

Lauluisa ja tema sünnikodu

28. (16.) augustil 1861. a. ilmus trükist eepose «Kalevipoeg» viimane anne. Eesti rahvaeepos oli pääsenud tervikuna kirjandusliku avalikkuse ette. «Kalevipoja» ilmumise 100. aastapäev on kogu meie rahva pidupäevaks. Eriti suure uhkuse- ja rõõmutundega võivad seda juubelit tähistada Tapa rajooni elanikud. On ju Tapa rajoon just Fr. R. Kreutzwaldi, meie rahvaeepose koostaja ja lauluisa sünnikohaks.

Fr. R. Kreutzwald sündis 26. (14.) detsembril 1803. a. Virumaal Kadrina kihelkonnas Jõepere mõisas. Siin elasid tema esivanemad juba Põhjasõja-järgsetest aastakümnetest alates. XVIII saj. I pooltel tõi Jõepere mõisnik siia Kreutzwaldi vana-vanavanaista Mauro Pello. XVIII saj. elasid siin ka lauliku vaarisa Mango ja vanaisa Rein, kes oli mõisas kupjaks. Kreutzwaldi isa Juhani ja ema Anne nimesid võib leida mõisateenijate nimekirjas alates 1782. a. 16-aastane Juhani oli siis nooremaks teenriks ja 12-aastane Ann teenijatüdrukaks. XVIII saj. lõpul õppis Juhani selgeks kingsepa-
ameti ja siitpeale sai temast Kingsepa-Juhan.

Kus Kingsepa-Juhan oma perega elas, selle küsimuse üle ajaloolased ja kirjandusteadlased veel vaidlevad. Ei teata kindlasti, kas see oli just Ristmetsa vabadiku-kohal, kus asub praegu mälestussammas, või oli ta kusagil päris mõisa külje all. Igatahes Jõepere mõisa lähedal oli see ometi.

Jõepere oli XIX saj. alguses päris keskmise suurusega mõis, talle kuulus 19,5 adramaad. Mõisaomanikuks oli

Pärast võidu-viskamista, võttis Kalevite poega valitsuse võimu kätte. Võttis kätte adrasahad Austelles adra-tööda, Põllumehe põlvekesta. Kalevite kallim poega, Märssi seljas, mõõka puusas, Seadis adra aisadelle, Pani hobu adra ette, Rakendas ruuna künnile; Hakkas sooda sahkamaie, Kuiva maada kündemaie, Arupinda pööramaie... «Kündis põrmuks mullapinna, Segas kivid sömeraks, Segas savi seemnekandjaks, Põrmu idu-imetajaks; Kündis paigad põllumaaksi, Vägevaksi viljamaaksi, Teised kohad karjamaaksi, Murumaaksi, heinamaaksi; Külvas soosse sinikaida, Sambla sülle jõhvikaida, Mätta rüppe murakaida, Mõnda paika mustikaida...»
(«Kalevipoeg» VIII lugu)

siin sellal maanõuniku proua von Vietinghoff.

Jõepere mõis on Eesti ajaloo mitmeti tuntud. Ta nimi sai kuulsaks kas või seoses talupojast agitaatori Jõepere Jaani tegevusega 1805. a. Jõeperet tunneme ka baltisaksa kirjaniku krahv Peter Manteuffeli pärisomandina XIX saj. keskelt. Kuid surematuks tegi Jõepere nime ikkagi 1803. a., mil siin sündis Fr. R. Kreutzwald.

Kreutzwaldile jäi Jõepere aga ainult sünnikohaks. Poisike oli vaid mõne kuune, kui vanemad kolisid Rakvere lähedale Kaarli mõisa, kus isa sai aidamehe koha.

Noor Kreutzwald elas Virumaal (Kaarlis, Rakveres, Rägaveres) kuni 1818. aastani. Siin möödusid ta lapsepõlv ja kooliaastad. Siin kuulis ta esmakordselt eesti muinaslugusid ja rahvalaule, hakkas armastama emakeelt ja oma rahvast. Veel 1844. a. kirjutas lauluisa:

«Sündinud Rakvere ligidal keset rikast muinaslugude maad ja kuni 15 eluaastani üles kasvanud peaaegu katkematus läbikäimises eestlastega, nõnda oli mul võimalik mitte ainult rahva keelt, kombeid, uskumusi ja muinaslugusid täpselt tundma õppida, mu elutee viis mind ka hilisemal aastail Harjus, Järvas, Virus ja Alutaguses eesti rahvaga mitmel viisil kokku, kus mul sagedasti võimalus oli mõningaid tumedaid noorusmälestusi jälle värskendada, tühje kohti täiendada ja mõningaid fakte õiendada.»

O. LANDBERG, Rakvere Rajoonidevahelise Koduloomuuseumi vanem teaduslik töötaja

Kalevipoeg kündmas

Kadrina kihelkonnas olevast Sootaguse külast õhtu poole on üks umbes 1½ versta pikkune ja 1 versta laiune legendik. See olla Kalevipoja söömavahe künd. Kõik künd on lage maa, mõned võsud aga kasvavad peal. Hõmmiku poolt servast on see legendik siledam kui mujalt (sealt tehakse nüüd heina). See olla Kalevipojast juba üle aastatud. Kõik selle künnigaja aastamisega pole Kalevipojal enam aega läinud, kui aga üks söömavahe.

Undla soos on Kalevipoja künnivaod. Uhe söögivahe künd olevat 7—8 dessatini. Hobune väsinud ära, Kalevipoeg sidunud hobuse kammitssasse sööma. Hunt hakanud hobust taga ajama. See jooksnud kuni Lassinurme (?) sohu, sealt saanud hunt ta kätte ja murdnud maha. Verine nahaase olevat praegugi näha. (Soos kasvavat punane rohi hobusenahakujulisel maalapil). Kammitssas hobuse hüppamisest jäänud paarisaugud.

(Rahvasuust)

Kreutzwaldi kivi

Linda või Kreutzwaldi kivi on oja ääres, Jõepere mõisast umbes 1,5 km.

Kivi tuntakse siin Kreutzwaldi kivi nime all, sest Kreutzwald istunud tihti sellel kivil. Kivi asetseb Jõepere ja Neeruti vahel, Jõeperest Neerutisse viivast teest umbest 100 m vasakul, end. Kirsimäe talu maal, vana jõesängis. Kivi pikkus on

umbes 7,5 m, laius umbes 5 m ja kõrgus teepoolsest servast umbes 1,25 m, teisest servast umbes 2 m. Lai, lame kivi, pealt tasane, samaldunud. Pikkus teega paralleelselt. Ühest küljest on kivi lõhutud, kivil on veel praegugi sees üsna suured lõhed.

Kõik Neeruti mõisa lossi trepid olevat selle kivi tükkidest tehtud.

(Rahvasuust)